

A 175 éves Akadémia megidézése lapelődünk,
az Akadémiai Értesítő egykori közleményeiből.

A NÉPESEDÉS AKADÁLYAI MAGYARHONBAN.

SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS DR. SAUER IGNÁCZ L. TAGTÓL.*
(Olvastatott febr. 15-án 1863.)

Az 1801. október 2-án Veszprémben született Sauer Ignác orvosi diplomát szerzett, s viszonylag fiatalon, 1842-ben a pesti egyetem tanára lett. Szakmai érdeklődése elsősorban a szív- és bőrbetegségek diagnosztizálása és kezelése irányába vitte, de foglalkoztatták népesedési, demográfiai kérdések is. Így akkor, amikor 1859-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választotta, székfoglaló előadásának témájául a magyarországi népesedés alakulásának elemzését választotta.

Előadása visszatekintett a honfoglalás-kori helyzetre, s bár vitathatók konkrét adatai, mégis tiszteletreméltó a kérdés sokoldalú megközelítése, a népesség alakulásában szerepet játszó tényezők sokaságának számbavétele. Kiemelendő még a magyar mutatóknak más országok indikátoraival való összehasonlítása, az összehasonlító módszertan egyik úttörőjének is tekinthetjük a magyar demográfiában.

1863. november 17-én halt meg.

Cseh-Szombathy László

Ha hazánk népesedési szaporodását Európa többi népeivel összehasonlítjuk, azon eredményre jutunk, hogy Magyarország népei számra nézve oly arányban nem gyarapodtak, mint ez Európa többi népeinél történt, s hogy Magyarhonban a természetszerű népszaporodás nem mutat kedvező eredményt.

Hogy népesedésünk akadályait kellőleg mérlegezhessük, szükséges mindekelőtt kimutatni Magyarhon népeinek összes számát a honfoglalás korában.

* Jubileumi rovatunkban az írásokat az eredeti írásmóddal közöljük, bár ez sok tekintetben eltér a mai helyesírástól. Nemcsak azért, mert így hivebben tükrözik keletkezésük korát és szellemét, hanem azért is, mert a változtatásokkal csökkentettük volna hitelességüket.

Történelmi adatokból megközelítőleg állíthatjuk, hogy Magyarország akkori összes lakossága, ide értve a kozárkunokat, székelyeket, bolgárokat, és besenyőket 1.300.000 főre ment; több történelmi író azonban kerek számmal egy millióra becsüli. Ehhez ha az idegen ajku népek számát hozzászámítjuk, melyeket a honfoglaló magyarok e haza területén találtak, a történelmi adatok nyomán Magyarhon összes népeinek akkori létszámát körülbelül 3 millió főre lehet megállapítani.

Alig van nemzet e földön, mely közel évezred alatt véresebb csatákat és annyi irtó háborút állott volna ki mint a magyar; ezért népeink szaporodása nemzés útján kellő arányban nem gyarapodhatott, mindamelllett, hogy a nemzetnek egy fajtát sem lehet meddőséggel vádolni, de a nép száma gyarapodott részint beköltözések, részint hadifoglyok által, és a bevándorlók összegét történelmi adatok alapján két millióra lehet becsülni.

A népesedés gyarapodása vagy fogyatkozása igen számos és különböző tényezőktől függ, és a népszám hullámozása felett biztos felvilágosítást csak az időszakonként eszközölt rendes és ismételt népszámlálás által lehet nyerni.

Magyarhonban első népszámlálásra akadunk 1785. évben, mely Horváthországgal és Slavoniával Erdély nélkül 7,008,574 főre ment, 1786-ban 7,044,462. 1787-ben 7,167,789; később, 1805. évben a népszámlálás 7,961,414 számot eredményezett.

A rendszeres és többnyire harmadévenként ismételt népszámlálás az osztrák örökös tartományokban 1831-dik évben lön megkezdve, Magyarhonban 1851. évben kezdetvén meg az összeírás és 1857-ben ismételtetett. Ezen összeírás nyomán a népszám Magyarhonban, 12,703,591 főre rüg. Az osztrák örökös tartományokban mai napig folytatott népszámlálásból kiderül, miszerint a népességnek évenkénti szaporodása 1,33 százalékot téssen, míg Magyarhonra nézve ugyanazon számítás a multa alkalmazva azon különböző és feltűnő eredményhez jutunk, mikép a honfoglalás idejétől számítva népeink száma közelítőleg csak öt ezrelékkal szaporodott.

Vajjon mi az oka nálunk a szabályos népszaporodás ekkora csökkenésének? mi az oka, hogy Magyarhon népei nem szaporodnak ép oly kedvező arányban mint a szomszéd népek.

Ezen okok fürkészését és földterítését igyekezendem részletesen taglalni.

A népszaporodás akadályait általában következőkben találjuk fel:

1. Bizonyos államintézkedésekben.
2. Hazánk földtani és időjárásai viszonyaiban.
3. Humanitási intézetek hiányában.
4. Népünk némi fonák szokásaiban, káros foglalatosságaiban, szegénységében.
5. Káros behatásokat gátló orvos-rendőri intézkedések hiányában.
6. Honos betegségekben és kora halálozásban.

Az első pontra nézve akadályul felhozhatjuk az állandó katonaság és hivatalnokok nagy seregét, mely vagy soha, vagy gyakran igen későn lévén képes házasságra lépni, a népszaporodáshoz vagy csak gyéren, vagy csak gyenge, hosszú életre kevésbé alkalmas sarjadékokkal járulhat.

A második pontra nézve megemlíthetjük hazánkban a soknemű vízáradásokat, a lassu folyású folyókat és posványokat, melyek képesek posléget kifejteni és soknemű vésteljes honos és ragályos betegségek kútforrását képezni.

A harmadik pontra vonatkozólag sajnosan kell felemlitenünk a humanitási intézetek hiányát; így hiányoznak czélszerűen rendezett országos kórházak, lelencz- és szülőházak, hiányoznak agg- és árva-intézetek, hiányzik országos

tébolyda; ámde a humanitási intézetek hatalmas emeltyüi a népszaporodásnak, és azok hiányában a halálozás gyakori.

A negyedik pontot illetőleg fölemlíthetjük a köznép által vitt rendetlen életmódot, a túlságos zsiros étkek használatát, szeszes italokkal visszaélést, czélszerűtlen, vagy ki nem elégítő öltözködést; mindezen ártalmas hatányokból külön-nemű-betegségek fejlődhetnek, melyek kórházak hiányában a népszaporodásra kedvezőtlen befolyást gyakorolnak. Nem mellőzhetjük itt megemlíteni, mikép léteznek bizonyos foglalkozások és iparüzletek, melyek az egészségnek ártalmasak lévén, a népszaporodást szintén tetemesen csökkentik; ide tartoznak: a bányászat, melynek művelői a napnak nagyobb részét a föld gyomrában tölteni kénytelenítettek, s így a napfénytől és tiszta lég élvezetétől megfosztva elsatnyulnak; így némely gyárakban működő iparosok mérges fémek, ártalmas légek, rothadt állati anyagok vagy szeszes gőzök behatásának kitéve lévén, külön-nemű húzamos, többnyire tengéleti betegségbe esnek, és erőteljes nemzésre igen korán képtelenné válnak.

Az ötödik pontra nézve sajnálattal kell megemlítnünk az orvos-rendőri hatóságok hiányait; ezek hivatva volnának az általános egészséget megtámadó külső behatásokat elhárítani, ártalmas házasságok tilalma által soknemű örökölt betegségeket akadályozni, a bujakórt, gümőkórt, rokonságot egészségi szempontból házassági akadálynak nyilvánítani. Tiszták volna a rendes himlőoltás és ennek ismétlése felett örködni: a járványos, honos és ragályos betegségek felett kellően intézkedni és czélszerű barmász-rendőri intézkedések által a ragályok kifejlődését és terjesztését meggátolni, és a nép anyagi jólétére befolyjni.

Végre a népszaporodás fő akadályait a honos betegségekben, és kora halálozásokban fedezzük fel. Hogy ezen akadályok rendkívüli befolyását a népszaporodásra kellőleg földeríthessük, szükség némi általános észrevételeket és erre vonatkozó statisztikai adatokat előrebecsátani.

A népesedés valamely államban attól van feltételezve, hogy az ujszülöttek száma az elhaltakét meghaladja, vagy attól, hogy bevándorlások által az elhaltak száma túlsúlyoztassék.

A népszaporodás e mindkét forrása a jólét amaz állapotától függ, melyben az életfentartáshoz szükségelt anyagi kellékek a nép szükségleteit felülmulják; ha ellenben egy népnek életfentartási szükségletei nem kielégítők, akkor a népesedés pang vagy többnyire alább száll.

Az ujszülöttek száma annál inkább túlsúlyozza az elhaltakét, minél több házasságok köttetnek, minél kevesebb hal el az ujszülöttekből, minél nagyobb a lakosok középkora, s így minél nagyobb száma a halálozásoknak esik az agg életkorra; ily körülmények között a népszaporodás tetemesen gyarapodik.

Az életfentartási kellékekhez, melyeknek bőségével egyenes arányban emelkedik a népesség, tartozik a föld termékenysége, a földművelés, ipar és kereskedelem virágzása, továbbá oly államintézkedések, melyeknél fogva a nép tökéletes személy- és vagyon-biztosságot élvez, s melyek csak alkotmányos önkormányzás kifolyásai lehetnek; ide tartozik, továbbá az ország egészséges égalja, melynek uralma alatt élénk a növényzet, ellenben az ember és állat-járványok ritkábbak; a lakosság józan és mérsékelt életmódja, végre az emberiség érdekében felállított és czélszerűen kezelt intézetek; ilyenek: alkalmas nyilvános kórházak, melyek beteget minden polgári állás-, nemzetiség- és vallás-különbőség nélkül befogadnak; lelencintézetek, melyekben a házasságon kívül szülöttek akadálytalanul elhelyeztetnek és czélszerűen ápoltatnak és ne-

veltetnek; árva- és aggintézetek, hol árvák, és magas koru egyének menhelyet találnak és életfentartási eszközökkel elláttatnak. Végre nyilvános tébolydák felállítása a szerencsétlen tébolyodottak elhelyezése érdekében is szükségeltetnek. Ily államintézkedések mellett az ujszülöttek száma túlsúlyozza az elhaltakét és a népesség szaporodik bevándorlások által is; ellenkező esetben csökken a népesség és bevándorlások helyébe állnak a kivándorlások.

Értekezésem kezdetén említém: miszerint hazánkban a népszaporodás nem mutat kedvező eredményt; hogy ezt bebizonyíthassuk, szükség, honunk népmozgalmi adatait, azaz a népszületési, házassági, életkori és halálozási létszámát más virágzó népek ebbeli adataival összehasonlítani.

Erre nézve Tormay összeállítása szerint, a következő adatokat vagyok bátor elősorolni.

1-ször. A szülöttek számát illetőleg a viszony úgy áll, hogy 10,000 lakosra 467 ujszülött s így 21 előre egy ujszülött esik.

Poroszthonban 25₄₇ előre egy ujszülött.

Angolthonban 29₈₉.

Francziathonban 36 — — — számítandó.

Ezek szerint a születési viszony nálunk kedvezőbb mint a fennírtett népeknél, de ezen kedvező születési viszony tetemes csökkenést szenved a halvaszülöttek és gyermekkorban elhaltak nagy száma által; ebből kitetszik, miszerint hazánkban a népesedési létszám csökkenésének oka nem a szaporatlanság, hanem a rendkívüli kora halálozás.

2-ször. A házasságkötés gyakoriságát illetőleg Magyarthonban 81 lakosra esik egy házasságkötés. Poroszthonban 113₄₇, Angolthonban 114₈₆, Franciaországban 124₆₉, Belgium és Bajorthonban 144₇₂. S így honunkban a házassági kötések viszonyai is kedvező eredményt tanúsítanak.

3-szor. A magas középeletkor legnagyobb befolyással bír a népszaporodásra; minél több haladja meg a középeletkort, annál inkább gyarapodik a népesség.

Ha e tekintetben összehasonlítjuk a különféle országokban kor szerint szerkesztett halandósági rovatokat, azt tapasztaljuk, hogy Magyarthonban az ujszülöttek 51₃₉ százaléka hal el 5 éves kora előtt, és csak 20 százalék éli túl az 50-dik korévet, holott az osztrák tartományokban 47% hal el, és 30 éli túl az 50-ik korévet.

Berlinben első sorozatban esik . . . 40° 2-dikban 27

Londonban " " " . . . 37 " 28

Párisban " " " . . . 33 " 31

Schleswig-Holsteinben " . . . 29 " 37

Ezen adatokból kiderül, hogy honunkban az ujszülöttek korán történő halálozása igen túlnyomó és a lakosságnak csak egy ötöde éli túl az 50-dik korévet, s így Magyarthonban a közép életkor nem több mint 20₉₅ év, holott az osztrák tartományokban 30, Poroszthonban 28, Szászországban 29, Würtembergben 30, Badenben 32, Angolthonban 35, Francziathonban 36, Schleswig-Holsteinben 39; tehát Magyarthonban a középeletkor legcsekélyebb.

A népszaporodás függ főleg azon aránytól, mely az élők és elhaltak közt létezik; e tekintetben összehasonlítva honunkat több országokkal és fővárosokkal, a viszony következőleg áll:

Magyarthonban 30 élő jut egy halottra

az osztrák tartományokban	32	"	"	"	"
Bajorhonban	3	"	"	"	"
Bécsben	5	"	"	"	"
Berlinben	34	"	"	"	"
Londonban	8	"	"	"	"

Az előre bocsátott statisztikai adatokból kiviláglik, miszerint honunkban az újszülöttek és házasságkötések száma a népszaporodásra nézve igen kedvező ugyan, de ellenben a középeletkor és a halandóság igen kedvezőtlen eredményt mutat; minthogy pedig éppen az utóbbi két viszony foly be leginkább a népesedésre, ennélfogva nemzetünk azon szomorú helyzetben van, hogy daczára a két első kedvező tényezőknek, a nép mégis csak gyéren szaporodik.

Az előadottak után azon kérdés marad megoldandó: mi- a fő oka a fennírtett kedvezőtlen középeletkornak? mi oka a nagy és kora halandóságnak? Ezek felderítésére következőket hozhatunk fel:

A közegészségi ügy tökéletlen rendezése; nincsenek czélszerűen rendezett általános nyilvános kórházaink, hová minden beteg állás- és vallás-különbség nélkül azonnal felvétetik; nincs lelencz-, nincs árva-, nincs aggintézetünk; nincs szabályos gyógykezelés a pór nép betegségeiben; ellenben számosak a honos és helyviszonyoktól függő betegségek, melyek a nagy halandóságot idézik elő.

Azon betegségek, melyek gyakran vagy közvetlen, vagy utóbajok által gyszosan végződnek, leginkább a lobok, hagymáz, gümökör, vízkör, szervi szivbántalmak; azon kórállapotok, melyek néha meddőséget vagy kora szülést idéznek elő leginkább máj és lépdagok, mind a félbenhagyó lázak következményei, és az annyira kiterjedt bujakór[...]

Az előre bocsátott értekezletből kitűnik, hogy

1-ször, a népesedés Magyarhonban nem azért csökken, mintha az újszülöttek száma csekély volna és a házassági kötések ritkák, mert inkább ezen két népesedési tényezők igen is kedvezők; hanem

2-ször, a népesedés szaporodása csekély azért, mert az általános középeletkor a nemzetnél nem vergődhetik magas fokra, és a gyermekkori halálozás rendkívül nagy.

Ha ezen felette szomorító és hazánkra nézve súlyos csapást eredményező tényt nemzetünktől elhárítani kívánjuk, szükséges, hogy

1-ször a közegészségi ügyek rendezése, melyet honunkban fájdalom mind- eddig nem sikerült szilárd alapokra fektetni, komolyan szakértők által vétessék sikeres tanácskozás alá, az orvosrendőri hivataloskodás czélszerűen szabályoztassék, a kiterjedt ragályos betegségek és járványok kellően gyógyszereltesse- nek, és terjedésük gátoltassék.

2-ször, hogy kellő számmal czélszerűen felszerelt általános nyilvános kór- házak, hová a betegek feltétlenül azonnal felveendők, állittassanak fel.

3-ször, hogy a halvaszülöttek száma szállittassék le, és a gyermekkori rend- kívül halálozásnak eleje vétessék, mire nézve lelenczintézetek felállítása az első teendők közé tartozik; végre a nyilvános országos tébolydák és aggintézetek felállítását már humanitási szempontból sem lehet továbbra halasztani.

Ha így sikerül honunkban a közegészségi ügyet a külföld, jelesül Poroszhoz mintájára viszonyainkhoz idomitva honosítani, és a fen elősorolt intézetek fel- állítását kivívni: akkor, de csak akkor sikerülend a kora halálozást leszállítani, a középeletkort pedig emelni, s így a nemzet fő kincsét a népesedést gyarapítani és honunk jöllétét biztosítani.